

บทที่ 1

ประเภท ความหมาย ความสัมพันธ์ของการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่อง และการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ประเภทของการศึกษา

การศึกษา เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกประเทศทั่วโลก มีแนวคิดทางการศึกษาสอดคล้องกันว่าการศึกษาเป็นรากฐานที่จำเป็นของการพัฒนาประเทศ ทุกประเทศจึงพยายามจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนของตน เพื่อให้มีความพร้อมสำหรับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนแสวงหาระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา

การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะต้องกระทำกันอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เกิด (หรือก่อนเกิด กล่าวคือ ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา) จนกระทั่งตาย เป็นการศึกษาตลอดชีวิต (Life-long Education) แต่การศึกษาตลอดชีวิตนั้นยังประกอบไปด้วยการศึกษาประเภทต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตามสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย วิธีการจัด ระยะเวลาในการจัด หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัด ดังนั้นเพื่อให้มีความเข้าใจ "การศึกษานอกระบบโรงเรียน" อย่างชัดเจนจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจและเรียนรู้การศึกษาประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

ระบบการศึกษาที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกดำเนินการอยู่นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจสรุปได้ว่า การศึกษามี 3 ประเภท คือ วิไล ตั้งจิตสมคิด (2531 : 5)

1. การศึกษาแบบธรรมคาวิสัย (Informal Education) หรือเรียกว่าการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ การศึกษาที่ไม่มีแบบมีแผน การศึกษาตามปกติวิสัย หรือการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาประเภทนี้เป็นการศึกษาที่เรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือกล่าวได้ว่า การศึกษาประเภทนี้เป็นการเรียนรู้แบบสัญชาตญาณ เป็นการเรียนรู้เองโดยไม่ตั้งใจ หรือไม่มีใครจัดและกำหนดไว้ให้ สุดแล้วแต่เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมหรือประสบการณ์และความสนใจของแต่ละบุคคล เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร การดูโทรทัศน์ การฟังวิทยุ การพูดคุยกับผู้อื่น การสังเกต ฯลฯ

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างประเทศ สุนทร โคตรบรรเทา (2524 : 14)

ได้ให้ความหมายการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยนี้ว่า เป็นกระบวนการตลอดชีวิตในการที่จะได้มาซึ่ง ทักษะ ค่านิยม และความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อม เป็นความรู้ที่ได้โดยบังเอิญ เช่น เด็กสามารถพูดภาษาของตนเองได้ และเรียนรู้คำต่าง ๆ ก่อนไปเข้า โรงเรียน โดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือสมาชิกในบ้าน ทักษะในการประกอบ อาชีพหลาย ๆ อย่างได้มาโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) คณะกรรมการพัฒนา การศึกษาระหว่างประเทศได้ให้คำนิยามไว้ว่า เป็นระบบการศึกษาที่มีการลำดับขั้นกำหนดให้ เรียนเต็มเวลาและมีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาสูง นับจากชั้นประถมศึกษาไปจนถึงอุดมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนในวัยเรียนระหว่างอายุ 5-24 ปี หรืออาจกล่าวได้ว่าการ ศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบการศึกษาที่สถาบันทางการศึกษารับผิดชอบอยู่โดยตรง ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย การศึกษาแบบนี้จะมีการเรียนรู้โดยจัดระบบแบ่งอายุของ นักเรียน การกำหนดพื้นฐานความรู้ การจัดขั้นตอนเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา และอาชีวศึกษา มีการให้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร บริญญาบัตร แก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับ ต่าง ๆ โดยการวัดผลและการประเมินผล ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ผ่านจะกระทำเป็นระบบ

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2517 : 51) (Non-formal Education) หรือเรียกว่า การศึกษาอรรุบนัย การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษา นอกแบบ หมายถึงการศึกษาที่ไม่มีระบบการเรียนการสอนที่แน่นอนตายตัว แม้บางครั้งจะจัดเป็น ชั้นเรียน แต่หลักสูตรและเวลาเรียนมักเป็นไปตามความต้องการและความสามารถของผู้เรียน ตลอดจนโอกาสที่ผู้เรียนจะมาเรียนได้เป็นประการสำคัญ พื้นความรู้ความสามารถของผู้เรียน อาจจะแตกต่างกันมาก

1.2 ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่องและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ไว้สอดคล้องและแตกต่างกันตาม สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ซึ่งวีระชัย มีชอบธรรม, สุพัตรา เพชรสุทธิ (2521 : 3-5) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

พอล เอช.ชีท (Paul H.Sheets) กล่าวว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ในสหรัฐอเมริกา นั้นจะครอบคลุมงานการศึกษาทุกอย่างที่จัดสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งรวมถึงแต่ชั้นเรียนสำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ ไปจนถึงการสัมมนาในระดับสูงเกี่ยวกับทฤษฎีทางวิชาการ ถ้าพิจารณาในแง่ของมหาวิทยาลัยแล้ว การศึกษาผู้ใหญ่จะหมายถึง วิชาที่สอนทั้งที่ได้เครดิตและไม่ได้ในด้านอาชีพและอาชีวศึกษา งานการศึกษาที่ได้ประกาศนียบัตร กิจกรรมพัฒนาชุมชน การปาฐกถา การบรรยายต่าง ๆ บริการทางโสตทัศนศึกษา ทางโทรทัศน์ ฯลฯ"

คูลี เวอร์เนอร์ (Coolie Verner) กล่าวว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแทนของฝ่ายการศึกษาและผู้เรียน โดยที่ผู้แทนจะเป็นฝ่ายคัดเลือกจัดการและควบคุมงานการศึกษาให้ดำเนินไปตามลำดับขั้น เพื่อให้ประสบการณ์อันจะทำให้เกิดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนซึ่งมาร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นจะเป็นการสนับสนุนส่งเสริมบทบาทของเขาในสังคม"

พอล เบอร์กเวิน (Paul Bergevin) กล่าวว่า "การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อาจเป็นการเรียนรู้อะไรก็ได้ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่เดิม เปลี่ยนทางทัศนคติความคิดหรือความเห็น ช่วยให้หุดตากว้างขวางขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งรวมทั้งโครงการที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ โดยเฉพาะ และการเรียนรู้โดยมิได้ตั้งใจ การศึกษาผู้ใหญ่มีทั้งคิดและเล่น"

ไซริล โอ.ฮูล (Cyril O.Houle) ได้ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ว่า "หมายถึง กระบวนการซึ่งผู้ใหญ่พยายามที่จะปรับปรุงตนเองหรือสังคม โดยการเพิ่มพูนทักษะความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาชีวิต และเป็นกระบวนการซึ่งบุคคล กลุ่มคน หรือหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ จัดขึ้นเพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่ได้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว"

โรเบิร์ต เจ.เบลคเลลี (Robert J.Blakeley) ให้ความหมายคำว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง การเรียนรู้ที่มีระบบและอย่างมีความมุ่งหมาย ซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์ซึ่งเกิดขึ้นตามมีตามเกิดโดยไม่ได้ผ่านการพิจารณามาก่อน จะกล่าวได้ว่า การศึกษาผู้ใหญ่มีองค์ประกอบที่เป็นวิทยาศาสตร์ และศิลป์ การศึกษาผู้ใหญ่จะคำนึงถึงความมุ่งหมายและความสามารถของผู้เรียน ซึ่งตรงกันข้ามกับความพยายามที่จะหลอกลวงโอกาส รวมแล้วก็คือการศึกษาผู้ใหญ่มีความหมายในแง่คุณธรรม ผู้ให้คำจำกัดความนี้จะถือเอาความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่โดยตัดคำว่า "ผู้ใหญ่" ออกให้เหลือแต่ "การศึกษา" ซึ่งจะเน้นถึงการสร้างความเจริญให้แก่คนโดยไม่คำนึงว่าจะ เป็นใคร"

โฮเมอร์ เคมป์เฟอร์ (Homer Kampfer) กล่าวว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง การเรียนรู้ตลอดชีวิต... ไม่มีขอบเขต... เป็นอิสระ ไม่มีชั้นเรียนอย่างเป็นทางการ หรือ การศึกษาเกี่ยวกับความรู้ซึ่งเป็นหลักสูตรแน่นอน แต่เป็นการแสวงหาวิธีแก้ปัญหาโดยอาศัย กระบวนการทางการศึกษา"

อี.ซี. ไลดีแมน (E.C. Lindeman) กล่าวว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง การกระทำร่วมกันในสภาพที่ไม่มีคำสั่งโดยอำนาจ และเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นพิธีการ ความมุ่งหมายใหญ่ก็เพื่อให้เข้าใจความหมายของประสบการณ์เป็นการเสาะแสวงหาความรู้โดยอาศัย ปัญหาความคิดจุดค้นถึงแนวความคิดดั้งเดิมอันเป็นรากฐานของพฤติกรรม เป็นเทคนิคของการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งถือว่าการศึกษเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต ฉะนั้นการดำรงชีวิต จะถูกยกฐานะขึ้นมาเป็นการค้นคว้าทดลองที่น่าตื่นเต้นสนใจ"

มัลคอล์ม โนเลส (Malcolm Knowles) ได้ให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ ไว้ว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง กระบวนการซึ่งคนทั้งชายและหญิงจะ เรียนรู้ต่อไปหลังจากการศึกษาภาคปกติได้สำเร็จลงแล้ว ในความหมายทางเทคนิคนี้ หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ ทั้งชายและหญิงซึ่งจัดขึ้นตามสถาบันต่าง ๆ เพื่อสมความมุ่งหมายเฉพาะทางการศึกษา"

ตามข้อตกลงในที่ประชุมระหว่างประเทศ เรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ที่เมืองนิวแฮมป์เชียร์ สหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 1966 ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง กระบวนการซึ่งบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในโรงเรียนมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดและทำเป็นขั้นตอนไว้แล้ว เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความซาบซึ้ง และทัศนคติ หรือเพื่อให้เข้าใจและสามารถแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน"

กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (2521 : 4) (ก่อนที่จะจัดตั้งเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียน) ได้ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ไว้ว่า "หมายถึง ประสบการณ์และ กิจกรรมที่จัดให้แก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีการกินคืออยู่ดี และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข"

สุนทร สุนันท์ชัย (ม.ป.ป. : 31-32) ได้กล่าวไว้ว่า การที่จะพิจารณาว่าบุคคลใดจะเป็นผู้ใหญ่หรือไม่นั้นน่าจะมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

1. บทบาทในสังคมระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ความรับผิดชอบแตกต่างกัน ความรับผิดชอบของเด็กส่วนใหญ่จะมีลักษณะ เป็นการเตรียมเพื่อความเป็นผู้ใหญ่ เด็กยังไม่มีบทบาทในการผลิตโดยตรงยังเลี้ยงตัวเองไม่ได้ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ในทางเศรษฐกิจ สำหรับผู้ใหญ่ย่อมมีลักษณะตรงข้ามคือมีบทบาทในการผลิตเลี้ยงตัวเองได้ อาจแต่งงานแล้วและบางทีก็เป็นพ่อคุณแม่และเป็นพลเมืองที่ทำหน้าที่ได้เต็มตัว การศึกษาของเด็กและผู้ใหญ่ต่างกัน การศึกษาของเด็กมักจะเป็นการเตรียมเพื่อจะเข้าไปใช้ในอนาคตจึงอาจจะไม่มีส่วนเสริมชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันของเขาเท่าไร แต่การศึกษาของผู้ใหญ่จะมีลักษณะ เป็นสิ่งเสริมกิจการหลักที่เขาทำอยู่ คือการผลิตเพื่อการดำรงชีพในปัจจุบันมากที่สุด

2. ความเจริญทางจิตใจ บางคนอายุน้อยยังอยู่ในวัยเด็กแต่มีความรับผิดชอบสูง มีวุฒิภาวะสูงก็น่าที่จะเป็นผู้ใหญ่ได้ แต่มีปัญหาว่าการใช้เกณฑ์ในปฏิบัติได้ยาก

3. อายุตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ซึ่งนับว่าเป็นผู้ใหญ่สามารถทำนิติกรรมใด ๆ ได้ แต่บุคคลก็อาจเป็นผู้ใหญ่ได้โดยการสมรสทั้ง ๆ ที่อายุไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ได้ โดยผู้ชายอายุ 17 ปี ผู้หญิงอายุ 15 ปี การใช้อายุเป็นเกณฑ์ตัดสินบางครั้งก็ไม่เหมาะสมและถูกต้องเสมอไป เพราะผู้ใหญ่บางคนนั้นอาจมีความรับผิดชอบมีวุฒิภาวะต่ำกว่าเด็กบางคนเสียอีก

อนุกรรมการสภาวินิจฉัยแห่งชาติ ได้สรุปความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ไว้ว่า "เป็นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม จะมีผลช่วยส่งเสริมผู้ใหญ่ทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เพื่อให้การดำรงชีพดีขึ้น"

คณะกรรมการอำนวยการการศึกษาผู้ใหญ่ ได้ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ว่า "คือ ประสพการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายที่จัดขึ้นให้แก่ประชาชนที่พ้นเกณฑ์บังคับ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาอันกระบวนการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ"

การศึกษาผู้ใหญ่ขั้นมูลฐานหรือมูลสารการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นการศึกษาผู้ใหญ่ที่มุ่งให้ความรู้พื้นฐานและความรู้เบื้องต้นที่เป็น "สาระ" สำหรับผู้ใหญ่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เป็นการศึกษาผู้ใหญ่ที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้ใหญ่ เพื่อให้

สามารถนำความรู้ไปใช้การได้ในชีวิตประจำวัน คือ นอกจากจะอ่านออก เขียนได้ คิดเลขได้ แล้ว ยังรู้จักนำความรู้ไปคิดแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education)

การศึกษาแต่ละประเภทตามที่กล่าวไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ส่วนใหญ่เป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีระบบแบบแผน มีการกำหนดอายุผู้เรียน สถานที่ หลักสูตรและเวลาเรียนที่แน่นอน มีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาระดับสูง ตั้งแต่ระดับชั้นก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงอุดมศึกษา ให้การศึกษาทั้งทางวิชาการ วิชาเฉพาะและฝึกอบรมงานอาชีพวิชาเทคนิคและเทคโนโลยีต่าง ๆ การศึกษาในระบบโรงเรียนนี้จะจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนในวัยเรียนอายุประมาณ 5-24 ปี

การศึกษาไม่เป็นทางการ (Informal Education)

การศึกษาไม่เป็นทางการหรือเรียกว่า "การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย" หรือ "การศึกษาตามอัธยาศัย" หรือ "การศึกษาไม่มีระบบ" หมายถึง การศึกษาที่มนุษย์ทุกคนได้รับแบบธรรมชาติ ไม่มีผู้ใดรับผิดชอบจัดขึ้นโดยตรง ไม่มีการกำหนดผู้สอน ผู้เรียน ตลอดจนเวลา สถานที่ เป็นการศึกษาที่ได้รับกันอยู่ตลอดเวลา ทุกสถานที่จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม การศึกษาไม่เป็นทางการจึงไม่มีการจัดระบบ ไม่เป็นแบบแผน แต่เป็นประสบการณ์ที่ทุกคนได้รับกันอยู่ตลอดเวลาและตลอดชีวิต ซึ่งคูมส์ และอาห์เหม็ด Coombs and Ahmed (1974 : 8) ให้คำจำกัดความในเรื่องนี้ไว้ดังนี้

"การศึกษาไม่เป็นทางการ เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ที่บุคคลได้รับและสะสมความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ตลอดจนความเข้าใจจากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน เช่น จากครอบครัว การทำงาน การเล่น จากตัวอย่างในครอบครัวและเพื่อน ๆ จากการทำหนังสือ ฟังวิทยุ หรือชมโทรทัศน์ และภาพยนตร์"

การศึกษาต่อเนื่อง Continuing Education

สภาที่ปรึกษาสำหรับผู้อาวุโสและการศึกษาต่อเนื่อง Advisory Council for Adult and Continuing Education (1977 : 7) ได้กล่าวไว้ว่าการศึกษาต่อเนื่องเป็นความคิดที่มีมานานแล้วในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของผู้ใหญ่ ถึงแม้ว่าบางครั้งอาจจะเรียกชื่อสับสนและซ้ำซ้อนกัน ดังเช่น การจัดประชุมสัมมนาที่ใช้ชื่อเรียกการประชุมครั้งนั้นว่า "การเรียนตลอดชีวิต: การประชุมสัมมนาเรื่อง การศึกษาต่อเนื่อง" ซึ่งเมื่อดูชื่อแล้วจะเห็นว่าใช้ทั้งคำว่าการศึกษาต่อเนื่องและการศึกษาตลอดชีวิต และขณะเดียวกันในประเทศต่างก็ยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปคือ การศึกษาถาวร education permanente การศึกษาตลอดชีวิต lifelong education และการศึกษาซ้ำ recurrent education

Venables (1976 : 19) ได้ให้ความหมายการศึกษาต่อเนื่องไว้ว่า เป็นการจัดการศึกษาสำหรับการเรียนรู้ทุกครั้งที่เกิดขึ้น หลังการศึกษาภาคบังคับปกติสิ้นสุดลง ซึ่งอาจเป็นการจัดการศึกษาด้านอาชีพหรือสามัญ ทำให้การจัดการเรียนเต็มเวลาหรือใช้เวลาบางส่วน McIntosh (1979 : 3) ไม่เห็นด้วยกับความเห็นของ Venables แต่เสนอแนวความคิดของการศึกษาต่อเนื่องว่า "การศึกษาหลังช่วงต้นมากกว่าหลังการศึกษาภาคบังคับ ด้วยเหตุผลที่ว่า การศึกษาช่วงต้นอาจยาวนานกว่าการศึกษาภาคบังคับ ดังนั้น การศึกษาต่อเนื่องเกิดหลังการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาต่อเนื่องก็จะต้องเริ่มขึ้นใหม่ระหว่างการศึกษาช่วงต้น สำหรับคนจำนวนมาก แต่ไม่ใช่อย่างเดียวกับการศึกษาตลอดชีวิต เพราะการศึกษาตลอดชีวิตไม่แตกต่างจากการศึกษาช่วงต้น จึงถือว่าเป็นการศึกษาแบบหนึ่ง

การศึกษาต่อเนื่อง McIntosh ได้แบ่งไว้หลายรูปแบบ คือ การศึกษาติดต่อโดยตลอด การศึกษาเต็มเวลาบางเวลา และการศึกษาเป็นช่วง ๆ ซึ่งศึกษาแล้วหยุดแล้วเริ่มศึกษาใหม่ และศึกษาต่อไปเรื่อย ๆ การศึกษาต่อเนื่องไม่ใช่อย่างเดียวกับการศึกษาต่อ ด้วยเหตุผลหลายประการ ดังนี้

1. การศึกษาต่อหลังจากการศึกษาภาคบังคับ แต่ไม่จำเป็นต้องหลังการศึกษาช่วงต้น
2. การศึกษาต่อมักหมายถึงระดับการศึกษาเฉพาะอย่าง แต่การศึกษาต่อเนื่องไม่

เจาะจงระดับการศึกษา

3. การศึกษาต่อโดยปกติคือการศึกษาก่อนวิชาชีพ หรือวิชาชีพหรือวิชาการก็ได้ ส่วนการศึกษาต่อเนื่องไม่จำเป็นต้องมุ่งพิจารณารายวิชาหรือผลตอบแทนใด ๆ

Apps J.W. (1979 : 68) ได้รวบรวมและให้ความหมายของการศึกษาต่อเนื่องเป็นการพัฒนาความสามารถของมนุษย์ ภายหลังจากเข้าสู่อาชีพหรือกิจกรรมอาสาสมัครทั้งหลาย ต้องรวมถึงการฝึกอบรม และการปรับการศึกษาให้ทันเหตุการณ์ โดยส่วนสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านอาชีพ และยังรวมถึงการฝึกฝนการเป็นผู้นำและการปรับปรุงความสามารถในการจัดการทรัพยากรมนุษย์

การศึกษานอกโรงเรียน (Nonformal Education)

การศึกษานอกโรงเรียน มีความหมายเช่นเดียวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ลักษณะและความหมายของการศึกษานอกโรงเรียน นอกจากที่กล่าวไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 แล้ว ก็ยังมีที่น่าสนใจอีก คือ

ความหมายที่สรุปได้จากการประชุมร่วมกันระหว่างผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ และ World Education ดังนี้ "การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายที่อยู่นอกกรอบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ"

ฟิลิป เอช. คูมส์ (Coombs อ้างจาก International Council for Education Development, 1973-4) ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึงกิจกรรมการศึกษาใด ๆ ที่จัดไว้อย่างมีระบบและมีแบบแผน แต่จัดขึ้นนอกเหนือขอบข่ายโรงเรียนภาคปกติ เพื่อให้กลุ่มประชากรทั้งเด็กและผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้"

นักวิชาการของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนว่า "เป็นประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้และความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ ประกอบอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น"

การศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มีรูปแบบโครงสร้างที่ไม่แน่นอน สามารถจัดขึ้นได้ทั้งในและนอกโรงเรียน ไม่จำกัดสถานที่เพื่อประชาชนทุกคน โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพศ ภูมิหลัง สติปัญญา ความสามารถหรือความถนัด เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนในสังคม การศึกษานอกโรงเรียนมีหลักการเช่นเดียวกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาเบ็ดเสร็จ ซึ่งพัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือก หรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชาชนจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย ครอบคลุมกระบวนการและประสบการณ์ต่าง ๆ ในการเรียนรู้ทั้งหมดที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ได้จัดขึ้นมานานแล้ว ทั้งในรูปของการศึกษาหลายประเภทและหลายรูปแบบ การบริการส่งเสริมการศึกษา การฝึกในระหว่างประจำการและก่อนประจำการการเป็นช่างฝึกหัด กิจกรรมงานเยาวชนและการให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปต่าง ๆ เช่น ศูนย์เยาวชน ลูกเสือชาวบ้าน รวมทั้งโครงการต่าง ๆ ของหน่วยราชการที่ออกไปให้ความรู้แก่ประชาชน อาทิ โครงการของกรมการพัฒนาชุมชน กรมอนามัย สำนักงานคณะกรรมการประสานงานเยาวชนแห่งชาติ เป็นต้น เพื่อที่จะได้เข้าใจในลักษณะ วิธีการและรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรทำความเข้าใจในนิยามและความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของ "การศึกษานอกระบบโรงเรียน" ไว้อย่างมากมาย ได้แก่

โคล เอส. เบรมเบ็ค และทีโมธี เจ ธรอมสัน กษกร สังชาติ (2533 : 12)

(Cole S. Brembeck and Timothy J. Thompson) กล่าวว่า "การศึกษานอกโรงเรียน หากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุด ก็เห็นจะเป็นว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอนและดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลยโดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนอกระบบ การศึกษานอกโรงเรียน หากใช้เป็นภาระรับผิดชอบของกระทรวงหนึ่งกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกโรงเรียน กระจัดกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน งบประมาณและกำลังคนที่เราทุ่มเทเพื่อดำเนินการตลอดจนผลที่ได้รับ อาจวัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้บางที่การศึกษานอกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ "ไม่มีระบบ" ที่สุด ของระบบต่าง ๆ แต่ในประเทศไทยกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้วบทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากร และในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียม (หากไม่มากกว่า) กับระบบโรงเรียนปกติ

เดวิด ไคลน์ และโทมัส บี.คีน (David Kline and Thomas B. Keehn) ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษานอกโรงเรียน เหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึง ชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาระบบโรงเรียนหรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถจะรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาระบบในโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย"

เอฟ.เฮช. ฮาร์บิสัน (F.H. Harbison) อุ่นตา นพคุณ (2523 : 84) ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าประกอบด้วยกิจกรรม 3 ประเภท คือ

1. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้ และความเข้าใจที่อยู่นอกเหนือจากการทำงาน
2. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงานและกำลังรับจ้างหรือทำงานอยู่
3. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะเยาวชนสำหรับการเข้าทำงานหรือการรับจ้าง

เจมส์ อาร์.เชฟฟิลด์ และวิกเตอร์ พี. ดีโวจา (James R.Shelfield and Victor P.Diejomach) วิชา อัดศาสตร์, อุดม แซงกีวงศ์ (2523 : 18-19) กล่าวตรงกันว่า "การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมการฝึกอบรมการสอนนอกระบบชั้นเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคล จากพ่อแม่ จากโรงงานไปจนถึงการรรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติให้รู้หนังสือ... การศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นบริการสนองความต้องการหลายอย่างเช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมโดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน"

พอล ชาง (Paul Chang) อุ่นตา นพคุณ (2523 : 83) หมายถึง การศึกษาหรือ การเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เข้ารับการศึกษ หรือบุคคล 3 ประเภท โดยไม่คำนึง ถึงเกณฑ์อายุเป็นสำคัญ บุคคล 3 ประเภทนี้ ได้แก่

1. บุคคลซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียนและกลายเป็นบุคคลที่ไม่รู้หนังสือ
2. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระยะหนึ่ง แต่ด้วยเหตุผลบางประการได้ออกจาก โรงเรียนและกลายเป็นบุคคลที่ไม่รู้หนังสือ
3. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระดับหนึ่ง และต่อมาเมื่อเข้าทำงานมีความจำเป็นที่จะ ต้องศึกษาเพิ่มเติมเพื่อตอบสนองความจำเป็นบางอย่าง

รัสเซลล์ เจ. ไคลล์ และคณะ (Russell and other) อุ่นตา นพคุณ (2523 : 13) "การศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นอย่างมีเจตนาและมีระบบ (โดยปกติจัดขึ้นนอกระบบการศึกษาแบบประเพณีนิยม) กิจกรรมซึ่งเนื้อหาสื่อการเรียนการสอน ระยะเวลา หลักเกณฑ์การรับนักศึกษา คณะเจ้าหน้าที่และองค์ประกอบอื่น ๆ ได้ถูกคัดเลือกหรือมี การตัดแปลงสำหรับนักศึกษาโดยเฉพาะแต่ละคน แต่ละกลุ่มประชากร หรือตามแต่สภาพแวดล้อม เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้มากที่สุดและลดข้อจำกัดของระบบที่ปรากฏอยู่"

ฟิลลิป เอช.คูนส์ (Phillip H. Coombs) กชกร สังขชาติ (2527 : 10) กล่าวว่ "การศึกษานอกโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาค ปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหาก หรือจัดเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรม ใหม ๆ อื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ได้กำหนดเป็นเป้าหมาย และอย่างมีความ มุ่งหมาย ตัวอย่าง เช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน (ยกเว้นโรงเรียนอนุบาล) โรงเรียนที่ มุ่งให้โอกาส "Second Chance" แก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่สมควรได้รับ การศึกษา หรือที่ต้องออกจากโรงเรียนก่อนกำหนด โรงเรียนผู้ใหญ่ กิจการลูกเสือ อนุภาคชาด ยูทิลิตีร กลุ่มสนใจศึกษาดนตรี การฝึกฝนอาชีพ กลุ่มกลิตกร ฯลฯ"

โรลแลนด์ จี. พอลสตัน (Rolland G. Paulston) สุนทร โคตบรรเทา (2524 : 14) ให้คำจำกัดความไว้ว่า "คำว่าการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป หมายถึง การจัดระบบ การเรียนการสอนที่จัดเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียนเป็นที่ยอมรับกันมาแต่เดิมว่าจะต้องเริ่มจากชั้นประถม-มัธยม

และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ให้ค่าจำกัดความไว้อย่าง หลวม ๆ เพื่อให้รวมถึงกิจกรรมในสังคมและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่น ๆ นอกกระบวนชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ"

ดับเบิลยู เอช. กริฟฟิน (W.H. Griffin) อุ่นตา นพคุณ (2523 : 84) ได้ให้ ลักษณะกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า

1. เป็นโครงการหรือกิจกรรมทางด้านสังคม หรือการพัฒนา เช่น การควบคุม ไรศมาเลเรีย หรือการศึกษาผู้ใหญ่
2. เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนหรือนักศึกษาได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่อยู่นอกหลักสูตร
3. เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ทั้งเจ้าหน้าที่ (หรือครู) และนักเรียนที่มีภูมิหลัง ทางสังคม เศรษฐกิจ หรือเชื้อชาติอย่างหนึ่ง ได้รับโอกาสการเรียนรู้ในอีกสภาพแวดล้อมหนึ่ง
4. เป็นกิจกรรม หรือโครงการที่เป็นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์อันจะนำไปสู่ความสามารถในการเป็นผู้นำ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพฤติกรรมของบุคคลที่ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรม
5. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและมีส่วนสนับสนุน ให้มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่ได้กำหนดไว้ในกิจกรรมในระบบ โรงเรียน

องค์การซีมีโอ (SEAMEO) นเรศ บิยะพันธุ์ (2527 : 54) ได้ให้ความหมายของ การศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "หมายถึง การจัดโอกาสให้ประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียน ได้รับทราบข่าวสาร ข้อมูล ความรู้การฝึกอบรม และการแนะแนวไปจนตลอดชีวิตเพื่อให้ประชากร เหล่านั้นได้มีทักษะ ทักษะคติ และค่านิยมซึ่งจะช่วยให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ อันจะเป็นผลต่อการยก ระดับความเป็นอยู่ของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติในที่สุด"

ดับเบิลยู สตีเวน แมคคอลล์ (W.Steen McCall) กษกร สังขชาติ (2527 : 11) กล่าวว่า "การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การศึกษาซึ่งแบ่งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกระบบเรียนนั้น หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกกระบวน ชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกตินั้น ๆ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก เพราะหมายถึง

การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และจากหน่วยงานต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ"

คณะ เลขาธิการการประชุมสัมมนาการศึกษาของโรงเรียนที่จัดขึ้นโดยกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิเฟรดเดอริก นอร์แมน แห่งประเทศเยอรมนีและ เวิร์ลด์ เอดูเคชัน แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า

"หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายที่อยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ"

โกวิท วรพิพัฒน์ ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาของโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีสัมมาอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น" (ศุภร ศรีแสน 2521 : 4)

ประชุมสุข อาชวอำรุง (2528 : 72-76) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่รูปแบบโครงสร้างแน่นอน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลัง และสติปัญญาความสามารถหรือความถนัดครอบคลุมถึงการศึกษานอกระบบที่ไม่มีพิธีรีตรองด้วย เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคนในสังคมจัดกิจกรรมการศึกษาได้ทั้งในและนอกระบบเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง"

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522 : 17) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "เป็นการศึกษาที่พยายามจะจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือคน ซึ่งผิดหวังในระบบโรงเรียนหรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือไม่ได้รับความเสมอภาคการศึกษาในระบบโรงเรียน ให้มีโอกาสได้มีความเสมอภาคและให้สมหวังในการศึกษา เพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และอยู่อย่างมีความสุขในสังคม"

สุนทร สุนันท์ชัย (ม.ป.ป. : 46-47) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "เป็นการศึกษาทางสังคมวิทยา คือ การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ความคิดที่

ผู้ใหญ่วิเคราะห์กับผู้เยาว์ เพื่อให้ผู้เยาว์มีความสามารถที่จะรับบทบาทของผู้ใหญ่ในอนาคต"

อู๋นตา นพคุณ (2523 : 16) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า "หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการจะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชนและทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ค่านิยมที่ดี กิจกรรมการศึกษาที่เรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัดและตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน"

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างประเทศ สุนทร โคตรบรรเทา (2525 : 142) ซึ่งมีหน้าที่ค้นคว้าเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาประเทศ ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่าไม่เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาไม่เป็นทางการ และได้ให้คำนิยามไว้กว้าง ๆ ดังต่อไปนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง "กิจกรรมการศึกษาใด ๆ ที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ โดยจัดขึ้นเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหากหรือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่ เพื่อมุ่งสนองความต้องการของผู้เรียน และวัตถุประสงค์ในการเรียน" การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง "ระบบการศึกษาที่มีการจัดลำดับชั้น กำหนดเวลาให้เรียนเต็มเวลาและมีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาสูง นับจากชั้นประถมศึกษาไปจนถึงอุดมศึกษา" ส่วนการศึกษาแบบไม่เป็นทางการหรือการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยนั้น หมายถึง "กระบวนการตลอดชีวิตในการที่จะได้มาซึ่งทัศนคติ ค่านิยม และความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และสภาพแวดล้อมเป็นความรู้ที่ได้โดยบังเอิญ" เช่น เด็กสามารถพูดภาษาของตนเองได้และเรียนรู้คำต่าง ๆ ก่อนไปโรงเรียน โดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือสมาชิกในบ้าน ทักษะในการประกอบอาชีพหลาย ๆ อย่างได้มาโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ"

คณะกรรมการที่ปรึกษาคณะปฏิวัติฝ่ายการศึกษานอกโรงเรียน ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษานอกโรงเรียนไว้เมื่อ พ.ศ.2515 ความว่า "การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้

และความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ประกอบอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น"

ที่ประชุมกลุ่มเรื่องการศึกษาของระบบโรงเรียนซึ่งจัดโดย ซีเมส (จรรยา พานิชย์ผลินไชย 2528 : 13) ได้ให้คำนิยามว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์ทางการเรียนทั้งหมดที่อยู่นอกระบบชั้นเรียนปกติ มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุม หน่วยงานต่าง ๆ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาให้สนองความต้องการของประชาชนกลุ่มอายุต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมถึงเด็กก่อนวัยเรียน เด็กออกจากโรงเรียนก่อน จบการศึกษามัธยมศึกษา เด็กที่ไม่มีโอกาสศึกษาในชั้นสูงต่อไป เด็กซึ่งไม่ได้รับหรือได้รับการศึกษา ในโรงเรียนอย่างจำกัด ที่เนื่องมาจากความจำกัดทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมตลอดจน ผู้ที่อยู่ในวัยพ้นเกณฑ์การศึกษามัธยมศึกษา และอยู่นอกระบบโรงเรียนภาคปกติแล้ว"

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 กรมสามัญ (2520 : 45) ได้อธิบาย ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็น การศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่ว่าการศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็น กิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหาอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามต้องการและความสนใจของพลเมือง"

คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาของระบบโรงเรียน สุนทร โคตรบรรเทา (2525 : 143) ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า "การศึกษานอกระบบ โรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งหมดและกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบ โรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความสามารถและทักษะทางวิชาชีพที่จะนำไปปรับปรุง มาตรฐานของชีวิตให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพที่ขึ้น และให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น"

จากนิยามต่าง ๆ ทั้งหมดพอจะสรุปสาระสำคัญได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษามีระบบ แต่เป็นระบบที่อยู่นอกโรงเรียนภาคปกติ เป็นการศึกษาที่มีแบบแผน มี กฎเกณฑ์ มีหลักสูตร และมีวัตถุประสงค์แน่นอน มีผู้จัด และสามารถบอกได้ว่าเรียนแล้วจะ ได้อะไร จะรู้อะไร จะจบเมื่อไร จะมีความรู้และทักษะเพิ่มขึ้นอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งคือ การบูรณาการการศึกษาตามอัธยาศัยในการระดมทรัพยากรทางการศึกษาที่มีอยู่ในสังคมมาใช้ใน การพัฒนาคุณภาพและคุณธรรมของมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย แต่กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นจัดนอกเวลาของโรงเรียนภาคปกติในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เวลา การศึกษานอกเวลาของโรงเรียนหรือสถานศึกษาภาคปกติ เช่น สถานศึกษาแห่งนั้นเปิดทำการสอนภาคปกติระหว่างเวลา 8.30-16.30 นาฬิกา การศึกษานอกเวลาของโรงเรียนจะจัดก่อนหรือหลังเวลานั้นหรือจัดในระหว่างวันหยุด เป็นต้น และเวลาสามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมเพื่ออำนวยความสะดวกในแง่ของเวลาสำหรับผู้เรียน และอาจจะใช้เวลาออกกว่าในโรงเรียนภาคปกติ

2. สถานที่ การศึกษานอกเวลาของโรงเรียนไม่มีข้อจำกัดในเรื่องสถานที่เรียน จะจัดที่ไหนก็ได้แม้แต่ในสถานศึกษาถ้ากิจกรรมนั้นจัดนอกเวลาของภาคปกติและสถานที่นั้นไม่ได้ใช้ทำประโยชน์อย่างอื่น อาจจะจัดที่บ้านครูผู้สอน บ้านกำนัน บ้านผู้ใหญ่บ้าน ศาลาประชาคม กลางสนาม ใต้ต้นไม้หรือที่บ้านของผู้เรียน เป็นต้น

3. หลักสูตรและการสอน กิจกรรมการศึกษานอกเวลาของโรงเรียนต้องไม่มีหลักสูตรตายตัวและจะต้องยืดหยุ่นตามความเหมาะสม ทั้งในแง่เนื้อหาสาระ และวิธีการเรียนการสอน แม้ในกรณีที่หลักสูตรเดียวกัน เช่น วิชาสายสามัญเนื้อหาจะต้องสามารถยืดหยุ่นตามความเหมาะสมของท้องถิ่นและความต้องการของผู้เรียน ระยะเวลาเรียนตามหลักสูตรอาจจะไม่เท่ากันในแต่ละคน คนหนึ่งอาจจะเรียนเร็วหรือช้ากว่าอีกคนหนึ่งแต่ในที่สุดก็สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางได้เหมือนกัน วิธีการของแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันออกไป อาจจะเรียนด้วยตนเอง เรียนเป็นรายบุคคล เรียนเป็นรายกลุ่ม หรือเรียนเป็นกลุ่มใหญ่โดยอาศัยสื่อมวลชนและเทคโนโลยีทางการศึกษาอื่น ๆ

4. ผู้สอน การศึกษานอกเวลาของโรงเรียนไม่มีการกำหนดพื้นความรู้และคุณวุฒิของผู้สอน ครูจะเป็นใครก็ได้ขอให้มีความรู้และความสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชานั้น ๆ และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้

5. ผู้เรียน การศึกษานอกเวลาของโรงเรียนไม่มีการกำหนดอายุ ใดๆ ก็เรียนได้ถ้ามีความประสงค์และต้องการจะเรียนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ อาจจะมีการกำหนดพื้นความรู้ในบางสาขาวิชาถ้าต้องการเรียนให้ระดับสูงขึ้น

6. การบริหารและการจัดการ การศึกษานอกระบบต้องไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับตายตัว เปลี่ยนแปลงและยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติตามที่ต้องการและ เป้าหมายที่วางเอาไว้

กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีอยู่หลายกระทรวงและหลายหน่วยงานจึงมีกฎตายตัวไม่ได้หรือความรับผิดชอบจะขึ้นอยู่กับหน่วยงานเดียวไม่ได้ กระทรวงศึกษาธิการซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษาของประเทศเป็นส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถรับผิดชอบและจัดได้แต่ผู้เดียว จะต้องเป็นข่ายประสานงานและดูแลให้เป็นไปตามแนวนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น

1.3 ความหมายของการศึกษาประเภทอื่นที่ใกล้เคียงกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษาประเภทอื่นที่ใกล้เคียงกับความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education)

มนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษที่สำคัญประการหนึ่งคือ สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและตลอดการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละคน ความสามารถนี้ได้สั่งสมพัฒนาสืบทอดต่อมาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เราเรียกกระบวนการเรียนรู้ว่า "การศึกษา" การศึกษาข้างต้นเป็นการศึกษาที่เกิดตามธรรมชาติ หรือเรียกว่าการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เป็นการเรียนรู้การดำเนินชีวิตแต่ละวัน และเป็นการเรียนรู้ตามความสนใจของมนุษย์ ไม่มีระบบระเบียบตายตัว หากปรับเปลี่ยนไปตามความสนใจของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ถึงแม้จะพยายามจัดการศึกษาเข้าสู่ระบบ แต่คนที่พลาดโอกาสมีจำนวนมากว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียน Non-formal Education จึงเกิดขึ้นอีกครั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ โดยหันมาฟื้นฟูและพัฒนาการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลและเทคโนโลยี การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นวันจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ดังที่ฟิลิป เอช คูมส์ (Philip H. Coombs) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า "การศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญนี้ นักการศึกษาในอดีตมักไม่สนใจ แต่การศึกษานิตนี้จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นในอนาคต นักวิเคราะห์การศึกษาจะต้องหันมาเอาใจใส่เรื่องนี้ให้มากเป็นพิเศษ"

แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตที่เสนอขึ้นมาโดยองค์การยูเนสโก เป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกในปัจจุบันว่า เป็นหลักสำคัญหรือเป็นแม่บทในการจัดการศึกษา เป็นความพยายามที่จะจัดรวมการศึกษาทุกระบบให้เกื้อหนุนสอดคล้องกัน R.H. Dave ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตอย่างจริงจัง ได้ให้แนวคิดที่บอกถึง คุณลักษณะสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ 20 ประการด้วยกัน Dave (1973 : 14-25) ดังนี้คือ

1. การศึกษาตลอดชีวิต มิได้หมายความถึงเฉพาะการศึกษาผู้ใหญ่เท่านั้น แต่รวมถึงการศึกษาทุกชั้นทุกตอน เช่น การศึกษาก่อนวัยเรียน การประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอื่น ๆ การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการแสวงหาทักษะทางการศึกษา ที่เป็นการรวบรวมการศึกษาทุกระดับทุกประเภทไว้ทั้งหมด

2. การศึกษาไม่ได้สิ้นสุดเพียงแต่จบการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่จะเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทุกช่วงชีวิต ตลอดเวลาตลอดชีวิตของแต่ละบุคคล

3. ในความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต จะมีความคิดหลักที่ประกอบด้วยคำสำคัญ 3 คำ ได้แก่ ชีวิต (Life) ความยาวนานของชีวิต (Life Long) และการศึกษา (Education) มาหลอมรวมกันเป็นการศึกษาตลอดชีวิต หรือบางท่านเรียกว่าการศึกษาเพื่อชีวิต ทั้ง 3 คำนี้จะมีความหมายเกี่ยวพันผสมผสานกัน และเกี่ยวข้องตลอดอายุขัยของมนุษย์ทุกคน

4. จุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิต คือ ชีวิตในครอบครัวเป็นบทบาทตอนต้นที่มีความละเอียดอ่อนที่สุด และสำคัญที่สุดในกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นไปตามกระบวนการเรียนรู้ในครอบครัวและสังคมของบุคคลนั้น ๆ ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง ในบทบาทและสถานภาพที่แตกต่างกันไป ในแต่ละสถานที่แต่ละระยะเวลาที่ผ่านไป

5. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นผลรวมความเชื่อมโยงผสมผสานของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Nonformal Education) และการศึกษาไม่เป็นทางการ (Informal Education)

6. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน ระหว่างประสบการณ์เดิม กับประสบการณ์ใหม่ ให้เป็นไปอย่างไม่ขาดสายและเกี่ยวข้องกับความลึกซึ้งกว้างขวางของประสบการณ์ที่ได้รับในชีวิต

7. สถาบันทางการศึกษา เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย และสถานฝึกอบรมต่าง ๆ เป็นแหล่งให้การศึกษที่สำคัญยิ่ง แต่ก็ยังจัดเป็นส่วนหนึ่งในหลาย ๆ อย่างที่ทำให้การศึกษาตลอดชีวิต เนื่องจากสถาบันการศึกษาเหล่านี้ไม่ได้เป็นแห่งเดียวที่ให้การศึกษา และยังไม่สามารถแยกออกจากองค์กรอื่น ๆ ในสังคมได้

8. ชุมชนมีบทบาทสำคัญในระบบการศึกษาตลอดชีวิต นับตั้งแต่วัยเด็กซึ่งเป็นวัยที่เริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและชุมชนก็มีบทบาทในฐานะองค์ประกอบ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านความรู้ทั่วไป ฯลฯ จนตลอดชีวิต ทำให้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้พัฒนาตนเองและสร้างสรรค์พัฒนาสังคมด้วย

9. การศึกษาตลอดชีวิต มีหลายรูปแบบและหลายวิธีการ ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษามีความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง เปิดโอกาส และสนองความต้องการทางการศึกษาให้กว้างออกไป

10. การศึกษาตลอดชีวิต คือการแสวงหาความสมบูรณ์ของชีวิต เป็นการบูรณาการบทบาทชีวิต ทั้งในแนวตั้ง ในแนวนอน และในแนวลึก

11. การศึกษาตลอดชีวิต จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีการนำสื่อการเรียนการสอนใหม่ ๆ มาใช้ ทำให้สามารถจัดการศึกษาให้แก่คนเป็นจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว กว้างขวางทั่วถึงมากขึ้น

12. การศึกษาตลอดชีวิต จะมีลักษณะยืดหยุ่นในด้านเนื้อหา วัสดุอุปกรณ์ เทคนิคในการเรียนรู้และระยะเวลา

13. การศึกษาตลอดชีวิต มีลักษณะเป็นสากล เป็นตัวแทนของการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นได้ในหลายด้าน เป็นการศึกษาที่ให้โอกาสแก่ทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน ทุกขั้นตอนของชีวิตตามความสามารถ ความต้องการและโอกาสของทุกคนที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากการศึกษา

14. การศึกษาตลอดชีวิต ช่วยแก้ไขสิ่งบกพร่องของระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาในระบบโรงเรียน ในส่วนที่ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคลและสังคม

15. การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงนวัตกรรมการศึกษา เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของบุคคลและสังคม สามารถทำได้โดยอาศัยการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตจะช่วยให้บุคคลมีความรู้และวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพของตน ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ

16. การศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วยความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ ซึ่งทั้งสองวิชานี้ไม่ได้มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยธรรมชาติ

17. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นแกนกลางหรือตัวจักรที่สำคัญในการวางแผนทั้งในทางทฤษฎีและโครงสร้างของการศึกษาอื่น ๆ ทุกรูปแบบ

18. สิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ก็คือโอกาสทางการศึกษา แรงจูงใจและความสามารถในการเรียนรู้ โดยมุ่งให้ประชาชนส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับการศึกษา มีความรัก ความสนใจ ที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ทั้งต้องมีเทคนิคและทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วย

19. เป้าหมายสุดท้ายของการศึกษาตลอดชีวิต คือ การรักษาไว้ และปรับปรุง "คุณภาพของชีวิต" ให้ดีขึ้น เพื่อให้ทุกคนในแต่ละสังคมมีชีวิตที่ดีมีความเป็นอยู่ดีขึ้น

20. ในขั้นปฏิบัติการ การศึกษาตลอดชีวิตจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างระบบการศึกษาต่าง ๆ ได้อย่างดี เพราะการจัดการศึกษาตลอดชีวิตคือ การจัดการศึกษาทุกด้านให้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

คุณลักษณะสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตดังกล่าว กับคำกล่าวที่ว่า "การศึกษาคือชีวิตหรือชีวิตคือการศึกษา" และ "การศึกษาเริ่มต้นตั้งแต่ครรภ์มารดาไปสู่หลุมฝังศพ" เป็นการแสดงความคิดที่จะ เน้นให้เห็นว่าการศึกษามีใช่การเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นได้ในชั้นเรียนหรือต้องเรียนรู้จากครูเท่านั้น แต่สามารถเกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไร หรือด้วยวิธีการใด และยังเปลี่ยนความคิดที่จะทำให้ผู้เรียนมุ่งเรียนแต่เนื้อหาด้านความรู้จากครูในโรงเรียน มาเป็นการเน้นให้ผู้เรียนเรียนด้วยวิธีการคิดและวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

การดำเนินงานการศึกษาตามแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต บุคลากรทางการศึกษาสามารถอาศัยแนวทางได้จากหลักการสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต อย่างกว้าง ๆ 5 ประการดังนี้

1. มุ่งพัฒนาคุณภาพของชีวิตและสังคมโดยรวม

2. ระดมทรัพยากรท้องถิ่น รวมทั้งสื่อมวลชนมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากที่สุด
3. ส่งเสริมให้บุคคลแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีความคิดริเริ่มและพัฒนาตนเอง อยู่ตลอดเวลา
4. ขยายขอบเขตของการศึกษา เพื่อให้บริการแก่มวลชนได้ทั่วถึงอย่างแท้จริง ทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาตามหลักการของประชาธิปไตย
5. ประสมประสานกิจกรรมการศึกษาทุกรูปแบบกับการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกัน เพื่อช่วยให้บุคคลและสังคมได้พัฒนาอย่างเต็มที่

1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า

"..รัฐพึงจัดให้มีความประสานสัมพันธ์กันระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียน กับ การศึกษานอกระบบโรงเรียน.. เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีโอกาสรับการศึกษาตลอดชีวิต.. รัฐพึงเร่งรัดและสนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูเด็กในวัยก่อนประถมศึกษา" โดยได้กำหนดให้การศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียนถ่ายโอนระหว่างกันได้ตั้งแต่นั้นมา